

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕРОБКИ ДОСВІДУ НЕБЕЗПЕКИ В АВІАЦІЙНОМУ СПОРТІ

Сучасне суспільство живе в техногенному світі, в якому складні технічні системи складають значну частку в забезпеченні життєдіяльності особистості. Велика кількість катастроф та аварій виникають з причини людського фактору, тобто внаслідок випадкових помилкових оцінок, рішень чи дій оператора та інших фахівців, що задіяні у процесі управління. Авіаційний спорт належить до екстремального виду діяльності, оскільки протікає в умовах підвищеного рівня небезпеки та ризику, який складає загрозу життю та здоров'ю спортсменів. У випадку виникнення екстремальної ситуації її відбиток закарбовується у пам'яті спортсмена і являється його психологічним досвідом. Емоційний слід, який формується внаслідок переживання небезпечних ситуацій, може позитивно чи негативно вплинути на зміни в структурі особистості. У випадку продуктивної роботи з досвідом переживання небезпеки спортсмен отримує важливий професійний досвід та розширює власний репертуар професійних моделей поведінки, способів дій при виникненні ситуацій з особливими умовами польоту. Проте відсутність переробки психологічного досвіду може призвести до виникнення різноманітних психологічних утворень, які можуть негативно впливати на виконання спортсменом спортивних нормативів. Отже, ефективна переробка екстремального досвіду суттєво впливає на високі показники надійності спортсмена, що відповідно забезпечує безпеку польотів. Феномен переробки екстремального досвіду переживання небезпеки мало досліджений, тому являється актуальним.

Відповідно до динамічної функціональної структури особистості, досвід являється однією із підструктур особистості, на яку впливають нижчі підструктури (пам'ять, сприйняття, емоції, почуття, вольові процеси), та яка призводить до змін у вищих структурах особистості (спрямованість та ціннісні орієнтації особистості). Тобто можна зробити припущення про

значущий вплив у формуванні досвіду пережитих емоцій в момент виникнення небезпечної ситуації, а також вагомий вплив досвіду на ціннісну сферу особистості.

Вчені пояснюють структурну організацію досвіду. За Н.О.Євдокимовою, структурними компонентами досвіду являються когнітивний компонент, «почуттєва тканина», мотиваційно-вольовий компонент. О.М. Лактіонов виділяє два рівні функціонування особистісного досвіду: мікроструктурний та макроструктурний. Також виділяють свідомі (знання, зразки правильного виконання професійних дій, професійні стосунки та емоційні переживання) та несвідомі (професійні звички, установки, стереотипи, способи оптимізації прийомів) компоненти досвіду. Окремо визначають емоційний досвід як досвід подолання небезпеки різноманітного характеру, що включає в себе наступні компоненти: досвід взаємодії, пізнавальний, вольовий, моторний і біологічний досвіди.

Робота з психологічним досвідом переживання небезпеки визначається різноманітними особистісними та когнітивними характеристиками. Серед них важливу роль відіграють особистісні цінності, локус-контролю та стиль мислення.

Поняття «цінності» розглядається в руслі соціології як елемент, що поєднує суспільство. Зокрема, М.Вебер та Е.Дюркгейм розглядають роль цінностей в збереженні єдності соціальних форм, що пов'язані соціальними відносинами. В психологічній науці існують різні підходи до визначення сутності поняття «цінності», а саме: як установки на цінності духовної чи матеріальної культури (А.Г. Здравомислов та В.О.Ядов), як прояв потреб (В.А.Злотніков), як ставлення до навколишнього середовища (В.В.Водзинська), як фактори прийняття рішення (Ю.М. Жуков), як складні узагальнені системи ціннісних уявлень (І.М. Попова, А.О. Ручка). В даному дослідженні під цінностями розуміють стійке переконання стосовно надання переваги певному способу поведінки чи кінцевої цілі.

Також науковці визначають різноманітні функції цінностей особистості, серед яких: проєктивна функція, функція вирішення протиріч, функція сенсоутворення, функція виявлення волі, регулятивна функція.

Поняття «локус-контролю» вперше вжито Дж.Роттером в межах теорії соціального навчання в 60-ті роки ХХ ст., під яким вчений розумів узагальненні очікування особистості стосовно того, наскільки підкріплення залежить від її поведінки, а в якій – контролюються силами ззовні. Феномен локус-контролю розглядався вченими в рамках різних психологічних теорій, а саме: в межах гуманістичної психології локус-контролю вважається самовідповідальністю; з точки зору атрибутивних теорій, впливає на успішність діяльності; в рамках теорії компетентності здійснює вплив на соціальне оточення; в діяльнісному підході являється ознакою суб'єктивної включеності особистості в діяльність.

Поняття «стиль мислення» розглядають з різних точок зору. Зокрема, виділяють стилі теоретичного мислення, а також стилі соціального мислення. В даному дослідженні стиль мислення розглядався як один із компонентів когнітивного стилю, під яким розуміють систему інтелектуальних навичок та стратегій, що притаманні особистості на основі індивідуальних особливостей. Нами було проведено емпіричне дослідження індивідуальних особливостей процесу переробки психологічного досвіду переживання небезпеки в авіаційному спорті, яке здійснювалося на базі Центрального аероклубу України ім. О.К. Антонова та Білоцерківського аероклубу «Пілот». Вибірку склали

23 особи, спортсмени авіаційного спорту – парашутисти, планеристи, пілоти з льотним стажем від 3 до 36 років.

У результаті у спортсменів було встановлено тенденцію до переважного використання такого способу переробки психологічного досвіду переживання небезпеки, як обговорення екстремального досвіду з колегами, а також обмірковування деталей пережитої ситуації з ціллю продуктивної переробки отриманого досвіду. Крім того, було з'ясовано, що найменш вірогідно застосування таких способів, як обговорення досвіду переживання небезпечної ситуації з близькими, а також використання спеціальних технік з ціллю переробки небезпечного досвіду.

Було визначено домінування у спортсменів середнього рівня прояву таких термінальних цінностей, як: власний

престиж, високе матеріальне положення, креативність, активні соціальні контакти, саморозвиток, досягнення, духовне задоволення та збереження власної індивідуальності. Також було встановлено тенденцію до переважання середнього рівня значимості сфери професійного життя, сфера навчання та освіти, сфера сімейного життя, сфери суспільного життя та сфери захоплень. Було виявлено домінування у спортсменів інтернального виду загального локус-контролю. Було з'ясовано, що серед спортсменів існує тенденція до переважання високого рівня розвитку аналітичного стилю мислення, а також середнього рівня розвитку синтетичного, ідеалістичного, прагматичного та реалістичного стилів мислення.

За допомогою кореляційного аналізу було встановлено існування часткового кореляційного зв'язку між способами переробки психологічного досвіду переживання небезпеки та такими особистісними характеристиками, як: термінальні цінності, стилі мислення та локус-контролю. Було встановлено наявність кореляційних зв'язків між схильністю респондентів до обговорення екстремальної ситуації та схильністю брати відповідальність за власне життя на себе (інтернальний вид локус-контролю); цілеспрямованим обмірковуванням деталей небезпечної ситуації та схильністю особистості до постійного розкриття власного потенціалу (цінність саморозвитку) та опорою на безпосередній особистісний досвід при вирішенні певної задачі (прагматичний стиль мислення); застосуванням спеціальних технік та прагненням особистості до досягнення конкретних, відчутних результатів, досягаючи поставлених цілей (цінність досягнення), а також схильністю особистості акцентувати увагу на потребах, людських цінностях, моральних проблемах (ідеалістичний стиль мислення).

Література

1. Євдокимова Н.О. Професійний досвід як суб'єктивно-психологічна реальність / Н.О. Євдокимова // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди: Психологія. Випуск 31. – Харків, ХНПУ, 2009. Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_psykhol/2009_31/7.html

2. Лейченко С.Д. Человеческий фактор в авиации: Монография в 2-х книгах. Кн. 1. / Лейченко С.Д. – СПб., Санкт-Петербургский государственный университет гражданской авиации, 2005. – 473 с.
3. Швалб Ю. М. Психологические формы фиксации жизненного опыта /Ю. М. Швалб //Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика / За ред. Н. В. Чепелевої. – К. :Міленіум, 2005. – Т. 2. – Вип. 3. – С. 14-20.
4. Pomytkina L.V. The subject's experience during decision-making / PROCEEDINGS The VII World Congress «AVIATION in the XXI-st CENTURY», «Safety in Aviation and Space Technologies», September 19-21, 2016, Volume 3, Kyiv, 2016. –pp. 9.159-9.164.